शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

दिपक भण्डारी

क्याम्पस क्रमाङ्क : /२०६८-२०७०

परीक्षा क्रमाङ्क : ३११०००५

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६–१–३११–४१–९८

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पस

तम्घास, गुल्मी

२०७१ (२०१४)

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तरगत रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यावस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तीको निमित्त एम.एड.द्धितीय वर्षका छात्र **दिपक भण्डारी** द्वारा प्रस्तुत **शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका** विषयक शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुझाव अनुसार सम्पूर्ण कार्य पूरा गरी तयार गर्नुभएकोले मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०७१/०२/

उप.प्रा. विष्णुकान्त पन्थी

शोध निर्देशक

रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पस

तम्घास, गुल्मी

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तरगत रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभागको स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्र **दिपक भण्डारी** ले शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यावस्थापन विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजन को लागि **शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका** शीर्षकमा शोधअध्ययन पूरा गरी स्वीकृतिको लागि प्रस्तुत गर्नुभएको यो शोधपत्र यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क.सं	**नाम**	**हस्ताक्षर**
१. अनुसन्धान संयोजक	प्राध्यापक शशि पन्थी	....
२. विभागीय प्रमुख	उपप्राध्यापक लक्ष्मण प्रसाद रिजाल	....
३. शोध निर्देशक	उपप्राध्यापक विष्णुकान्त पन्थी	....
४. बाह्य परीक्षक	नारायण प्रसाद अधिकारी	....
५. क्याम्पसप्रमुख	सहप्राध्यापक चन्द्रकान्त पन्थी	....

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन (M.Ed.598) विषयको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि सैद्धान्तिक पक्षबाट प्राप्त ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिलाई व्यवहारिक रूपमा उतार्ने उद्देश्यले " **शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका** " शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरी प्रस्तुत गरेको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखनका क्रममा सुरूदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय, श्रम तथा महत्वपूर्ण सरसल्लाह, सुझाव र उचित मार्गनिर्देशन दिई शोधपत्र लेखनका क्रममा आइपरेका विविध समस्याहरूलाई समाधान गर्न हरतरहले उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने कुशल पथप्रदर्शक रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पसका शोधनिर्देशक श्री विष्णुकान्त पन्थी ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

दिपक भण्डारी

शोधसार

शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका शीर्षकको यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको विश्लेषण गर्नु, शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले पार्ने प्रभावका क्षेत्र पहिचान गर्नु, शिक्षक पेशागत विकास तालिमको थप प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरुको भूमिका अभिवृद्धि गर्ने उपायहरुको लेखाजोखा गर्नु, शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा देखा परेका समस्याहरु पत्ता लगाई त्यस्ता समस्या समाधानका लागि उपयुक्त उपायहरु खोजी गर्नु रहेको छ। यस शोधकार्यमा लुम्बिनी अञ्चल गुल्मी जिल्लाका तम्घास स्रोतकेन्द्र अन्र्तगतका श्री रेसुङ्गा माध्यमिक विद्यालय, श्री महेन्द्र उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री सिद्धबाबा उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री उपल्लो तम्घास माध्यमिक विद्यालय र श्री बुद्ध माध्यमिक विद्यालय गरी पाँचवटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरु नमुना छनोट गरी ती विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूलाई नमूना जनसंख्या मानिएको छ । साथै जिल्ला शिक्षा कार्यालय गुल्मीका जिल्ला शिक्षा अधिकारी, विद्यालय निरीक्षकहरु, स्रोतव्यक्तिहरु लाई समेत नमूना जनसंख्याको रुपमा लिइएको छ।

छनोटमा परेका विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, वि.व्य.स.का अध्यक्ष, विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतव्यक्तिलाई प्रश्नावली अनुसूचीको प्रयोग गरी प्रश्नावली भराउने तथा महत्वपूर्ण सूचनाहरूको डायरी टिपोट गरी प्राप्त तथ्यांक तथा सूचनाहरू संकलन गरिएको छ। अध्ययनको क्रममा प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गर्न विभिन्न शीर्षक, उपशीर्षकमा विभाजन गरी मिश्रित ढाँचामा तथ्याङ्कलाई प्रस्तुत गरिएको छ । विद्यालय प्रशासन, व्यवस्थापन,

विद्यार्थी अन्य शिक्षक, अभिभावक आदिसंग छलफल तथा अर्न्तक्रिया गरी आवश्यक सहयोग प्रदान गरिन्छ र सोहि अनुरुप प्रधानाध्यापकले भूमिका निर्वाह गरेको अवस्था भेटियो । शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकहरुले आफ्नो भूमिकालाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न प्रयासरत रहेको पाइयो । शिक्षक पेशागत विकास तालिम शिक्षक तालिमको नवीनतम धारणा भएको हुनाले यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकलाई बढी जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउन खोज्दाखोज्दै पनि कानुनी, नीतिगत तथा व्यवहारिकरुपमा प्रधानाध्यापकलाई सक्रिय बनाउन नसकिरहेको अवस्था पाइयो । विद्यालयमा अध्यापन गराउने शिक्षकको पहिलो सुपरीवेक्षक नै प्रधानाध्यापक भएकोले प्रधानाध्यापकलाई सोही रुपमा सशक्तिकरण गरी अधिकार सम्पन्न गराउन सकेमा तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहजता हुने देखियो ।

पेशागत विकास तालिमको प्रभावकारीताको लागि समय समयमा प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो भूमिकाको बारेमा अभिमुखीकरण कार्य सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक रुपमा गराउनु पर्दछ । प्रधानाध्यापकलाई नीतिगत तथा व्यवहारिक रुपमा स्रोत साधन र अधिकार सम्पन्न गराउन सकेका खण्डमा तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयन र शैक्षिक गुणस्तर विकासमा टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

विषय सूची

शीर्षक	**पृष्ठ**
सिफारिस पत्र	I
स्वीकृतिपत्र	II
कृतज्ञताज्ञापन	III
शोधसार	IV
संक्षेपीकृत शब्दसूची	VI
परिच्छेद एक	**१-१४**
१. परिचय	**१**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	७
१.३ अध्ययनको औचित्य	९
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	१२
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नावली	१२
१.६ अध्ययनको महत्व	१३
१.७ अध्ययनको परिसीमा	१४
१.८ प्राविधिक शब्दावलीको परिभाषा र अर्थ	१४
परिच्छेद दुई	**१५-२५**
२.सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अवधारणात्मक खाका	**१५**
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१५
२.२ साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको उपादेयता	२०
२.३ अवधारणात्मक खाका	२२

परिच्छेद तीन **२६-३१**

३. अध्ययन विधि र प्रक्रिया **२६**

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा २६

३.२ जनसंख्या र नमुना छनौट २७

३.३ नमूना छनोटको प्रक्रिया २७

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू २८

३.५ सूचना सङ्कलन प्रक्रिया ३०

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण प्रक्रिया ३०

परिच्छेद चार **३२-४१**

४ अध्ययनको परिणाम र त्यसको विश्लेषण **३२**

४.१ अध्ययनको परिणाम ३२

४.२ अध्ययनको परिणामको व्याख्या ३४

परिच्छेद पाँच **४२-५५**

५. सारांश, निष्कर्ष र कार्यान्वयन **४२**

५.१ सारांश ४२

५.२ निष्कर्ष ५०

५.३ कार्यान्वयन ५१

सन्दर्भसामग्री

अनुसुची

संक्षेपीकृत शब्दसूची

संक्षिप्त रूप		पुरा रूप
अ.दु	-	अख्तियार दुरुपयोग
अ.खाँ.	-	अर्घाखाँची
उ.मा.वि.	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
कृ.वि.बै	-	कृषि विकास बैंक
खा.पा.सं	-	खानेपानी संस्थान
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
गो.द.बा.	-	गोरखा दक्षिण बाहु
गो.प	-	गोरखा पत्र
जि.शि.अ	-	जिल्ला शिक्षा अधिकारी
जि.शि.का.	-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
नि.मा.वि	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्र.अ	-	प्रधानाध्यापक
प.नि.का	-	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय
प्र वि.व्य.स.:	-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.नि. :	-	विद्यालय निरीक्षक
प्रा.वि	-	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
क्षे.शि.नि.	-	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय
रे.ब.क्या.	-	रेसुङ्गा बहुमुखी क्याम्पस
भू.पू	-	भूतपूर्व
लो.से.आ	-	लोकसेवा आयोग